

לא הניח הקב"ה דבר בעולם שלא גילה לבלעם. ומפני מה? מפני שגלוי וידוע לפניו, יתברך שמו, שעתידים כל הגויים מכחישי התורה לומר לפניו יתברך ליום הדין: "ריבונו של עולם, אילו נתת לנו נביא כמשה, היינו מקבלים תורתך". לפיכך נתן להם הקב"ה את בלעם שהיה מעולה בחכמתו יותר ממשה.²

מבחינה טכנית, אם כן, בלעם היה בעל כל הכישורים הדרושים. ובכל זאת, פסק דינה הסופי של התורה על בלעם הוא שלילי. בפרק כ"ה מופיע המשך אירוני לפרשת הקללות-ברכות של בלעם. בני ישראל, שאך זה הצילים הקב"ה מיוזמת הקללות המואבית-מדניית, הביאו על עצמם קללה כאשר נתנו לבנות מואב ומדיין להדיחם. ה' זעם עליהם. פרקים ספורים לאחר מכן, כאשר מסופר על מלחמת בני ישראל במדיינים, מיוחסת תוכנית הפיתוי ההיא לבלעם: "הָן הָנָה הָיוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִבְרֵי בָלָעַם לְמַסָּר מַעַל בָּהֶ' עַל דִּבְרֵי פְעוֹר, וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בְּעֶדְתָּהּ" (במדבר לא, טז). בלעם יזם תוכנית מוצלחת להכשלת בני ישראל כפיצוי על כישלון תוכנית הקללות שלו.

במקורות ישראל מצטייר בלעם, אם כן, כאדם ברוך כישרונות, נביא אמת, אדם שחז"ל השווהו למשה בכבודו ובעצמו – אך בו בזמן אדם רשע, שרשעתו הובילה לבסוף לנפילתו ולשם שיצא לו כעושה-רע. המשנה אף מונה אותו עם אלה שאין להם חלק לעולם הבא.³

מה היה פגום בו? יש השערות רבות. אחת מהן, המועלית בתלמוד, שואבת את התשובה משמו. בלעם – כלומר אדם "בלא עם".⁴

פרשת
בלק

בלי נאמנות אין מנהיגות

האם מנהיגות היא אוסף של כישורים שעניינם היכולת לצבור כוח ולהפעילו – או אולי יש בה גם ממד מוסרי? האם אדם רע יכול להיות מנהיג טוב, או שמא רוע המידות פוגע במנהיגות? סיפורו של גיבור פרשת השבוע שלנו, הנביא האלילי בלעם, יכול לשמש תשובה לכך.

כהקדמה נספר כי בידנו עדות חיצונית לכך שבלעם אכן היה קיים. בדיר-עלא שעל גדת הירדן המזרחית, במקום שנהר היבוק נשפך בו אל הירדן, התגלתה בשנת 1967 כתובת על קיר של מקדש אלילי מן המאה השמינית לפני הספירה. נזכר בה נביא ושמו בלעם בן בעור. הוא מוצג באופן התואם להפליא את דמותו של בלעם שבפרשתנו. בלעם היה אם כן דמות ידועה באזור.

הצלחותיו עוררו השתאות. הוא היה וירטואוז רוחני, שאמאן מבוקש, קוסם, מכשף ועושה נפלאות. בלק אומר לו, על סמך ניסיונו האישי או לאור המוניטין שיצא לו, "יִדְעָתִי: אֵת אֲשֶׁר תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר" (במדבר כב, ו). חז"ל אינם מטילים בכך ספק. על הפסוק שבסוף התורה, "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָע ה' פְּנִים אֶל פְּנִים" (דברים לד, י), חז"ל אומרים דבר מרחיק לכת: "בְּיִשְׂרָאֵל לֹא קָם, אֲבָל בְּאוֹמוֹת הָעוֹלָם קָם. וְאִיזָה זֶה? זֶה בְּלַעַם בֶּן בַּעוֹר".¹

זו אבחנה דקה. בלעם הוא איש נטול נאמנויות. בלק שלח לבלעם את הבקשה "לָכֶּה נָא אֲרֵה לִי אֶת הָעָם הַזֶּה כִּי עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי... כִּי יִדְעֵתִי אֶת אֲשֶׁר תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָדָר יוֹאֵר" (במדבר כב, ו). בלעם היה נביא להשכיר. היו לו כוחות על-טבעיים. ברכתו פעלה, וכך גם קללתו. אבל בשום מקור, לא במקרא ולא בתעודות החיצוניות, אין סימן לכך שבלעם היה נביא במובן הרוחני של המילה. שאלות של צדק, של גמול ושל טוב ורע לא הטרידו אותו כשחרץ את גורלם של אנשים. כמו רוצח שכיר בתקופות אחרות, בלעם היה זאב בודד. שירותיו הוצעו למרכה במחיר. היו לו כישורים, והוא עשה בהם שימוש קטלני. אבל לא היו לו כל מחויבות, נאמנות או שותפות ברקמה החברתית. הוא היה איש בלא עם.

משה היה ההפך מכך. הקב"ה בכבודו ובעצמו אמר עליו "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא" (במדבר יב, ז). מתוסכל ככל שהיה מהתנהגותם של בני ישראל, מעולם לא נמנע מלחלות את פני ה' למענם. כאשר שליחותו הראשונה אל פרעה בשמם של בני ישראל גרמה להרעת מצבם אמר לה': "לָמָּה הֲרַעַתָּה לָעָם הַזֶּה? לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי?" (שמות ה, כב). כשבני ישראל עשו את עגל הזהב, וה' איים להשמיד את העם ולהתחיל מחדש עם משה, משה אמר לו: "וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם. וְאִם אֵין, מִחֲנִי נָא מִסַּפְרְךָ אֲשֶׁר כְּתִיבְתָּ" (שמות לב, לב). כאשר, למשמע הרו"ח המדכדך של המרגלים, רצו בני ישראל לשוב למצרים ואפו של הקב"ה חרה בהם, אמר לו משה "סֵלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כִּגְדֹל חַסְדְּךָ, וְכֹאֲשֶׁר נִשְׁאַתָּה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הַנֵּה" (במדבר יד, יט). במרד קורח, כשה' איים לכלות את העדה כולה, משה התפלל אליו: "הֲאִישׁ אֶחָד יַחֲטֵא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָף?" (במדבר טז, כב). אפילו כשאחותו מרים דיברה בו סרה ונענשה בצרעת, משה התפלל למענה "אֵל נָא, רַפָּא נָא לָהּ" (במדבר יב, יג). משה לא

חדל מעולם להתפלל למען עמו, וכחומרת חטאו של העם כן מידת התעוזה בתפילתו של משה ומידת הסתכנותו בהרס יחסיו עם הקב"ה. למרות כל כישלונותיהם האיומים של בני עמו, הוא נשאר נאמן להם.

הוראתה המקובלת כיום של המילה 'אמונה' ניתנה לה בימי הביניים. בעברית המקראית, לעומת זאת, משמעות המילה קרובה למה שאנו מציינים כיום במילים אחרות מאותו שורש: 'אמון', 'נאמנות' ו'אמינות'. האמונה היא מושג יסוד באוצר המילים של תרבות הברית. זו ציפיית יסוד מכל שותף לברית: לא לנטוש את השותף האחר גם בזמנים קשים.

יש אנשים שנתברכו בכישרונות גדולים, שכליים ולפעמים אפילו רוחניים, ובכל זאת אינם מגיעים להישגים שכישרונות אלה מאפשרים להם. חסרות להם תכונות מוסריות בסיסיות: יושרה, יושר, ענווה, ומעל לכול נאמנות. את מה שהם עושים, הם עושים בצורה מבריקה; אבל לא פעם, הדבר שהם עושים הוא הדבר הלא נכון. מתוך מודעות ליכולותיהם יוצאות הדופן, הם נוטים להתנשא על אחרים. הם נכנעים לגאווה וליוהרה, ומתמכרים לאמונה שמעשיהם חומקים איכשהו מההגדרה "פשע". בלעם הוא הדוגמה הקלאסית לאנשים כאלה. אפילו לאחר שנוכח לדעת כי אלוהים עומד לצדם של בני ישראל, הוא עדיין רקם מזימה לגרור אותם לחטא; עובדה זו ממחישה כיצד גם הגדולים שבגדולים עלולים להידרדר אל עומק השפלות.

מי שנאמן לאחרים מגלה שאחרים נאמנים לו. מי שמפר אמונים מאבד את אמונם של אחרים בו, וסופו שהוא נותר נטול סמכות. מנהיגות בלי נאמנות איננה מנהיגות. כישורים וכישרונות אינם תחליף לאיכויות המוסריות הקורנות ממנהיג אמיתי וגורמות

לאנשים ללכת אחריו. אנו הולכים אחרי מי שאנו בוטחים בו, ואנו בוטחים בו מפני שהוא פעל באופן שרכש את אמוננו. לכן משה נעשה מנהיג דגול, בעוד בלעם נותר עד סוף ימיו זאב בודד עם רשימת כישורים נוצצת. הִיו תמיד נאמנים לאנשים שאתם מנהיגים.

- 1 ספרי דברים שנו.
- 2 תנא דבי אליהו רבא, כח.
- 3 משנה סנהדרין י, ב.
- 4 סנהדרין קה ע"א.

שאלות לשולחן השבת:

- האם אדם רע יכול להיות מנהיג, או שהרוע פוגע בכושר המנהיגות?
- מה ההבדלים המכריעים בין משה ובלעם?
- בסדר העדיפויות של הציפיות שלכם ממנהיגים, היכן עומדת נאמנותם?